

Tasavvufa Yönelik Eleştiriler Bağlamında “Velâyet” Kavramının Kaynaklarda Ele Alınışı

Mehmet Şirin Ayış*

Öz

Tasavvuf, tarih boyunca bir taraftan İslam’ın yayılmasında önemli görevler icra etmiş, diğer taraftan Müslümanların büyük kırılmalar yaşadığı dönemlerde, onları ümmet şuuru ile bir arada tutup yeniden toparlanmalarını sağlamıştır. Bununla beraber hem geçmişte hem de günümüzde eleştirilerin odağı olmaktan da kurtulamamıştır. Şüphesiz bunun pek çok farklı sebepleri bulunmaktadır. Bazı tasavvufi gurupların tarihi süreçte hulul ve itihad inancına sapmaları, İbnü’l-Arabî ve bir kısım sufilerin bazı tasavvufi konularla ilgili yorumlarına yapılan eleştiriler, İslam dininin ana bünyesi içerisinde yer alan kutsiyet, velâyet ve keramet gibi bazı kavramların istismar edildiği ile ilgili tenkitler, Şia’nın, sufilerin sünni bir inanca mensub olmasından duyduğu rahatsızlıktan dolayı yapmış olduğu muhalefet, tekfirden aşırıya giden selefi gurupların tasavvuf karşıtlığı ve düşmanlığı gibi pek çok husus geçmişte olduğu gibi günümüzde de tasavvufu eleştirilerin hedefi haline getirmiştir. Bu çalışmamızda, hem geçmişte hem de günümüzde tasavvufa yönelik eleştirilerin odağında yer alan “veli” ve onun manevi konumunu ifade eden “velâyet” kavramının Kur’an ve Hadislerdeki kullanım şekli ile tasavvuf ve Şia düşüncesinde nasıl anlaşıldığı hususu üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: Tasavvuf, Velâyet, Veli, Şia.

* Doç. Dr. Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (msayis@bingol.edu.tr)
ORCID: 0000-0002-4732-4577.

Tackling the Concept of "Walayah" in Sources in the Context of Criticism of Sufism

Abstract

Sufism has performed important duties in the spread of Islam on the one hand throughout history, on the other hand, it has kept Muslims together with the consciousness of the ummah and helped them to recover again during the periods of great rupture. However, it could not escape from being the focus of criticism both in the past and today. Of course, there are many different reasons for this. The deviations of some Sufism groups to the belief of hulul and ittihad in the historical process, the criticisms made to the comments of Ibn al-‘Arabī and some Sufis on some Sufi issues, the criticisms about the abuse of some concepts such as holiness, Walayah and Karama within the main body of Islam, Shia Many issues such as the opposition of Sufis due to the discomfort he felt due to the adherence of Sufis to a Sunni belief, the opposition and hostility of the Salafist groups who went to an extreme in takfir, have made Sufism the target of criticism today as in the past. In this study, we will focus on how the concept of "Walī", which is at the center of criticism of Sufism in the past and today, and "Walayah", which expresses its spiritual position, is understood in the thought of Sufism and Shia in the Quran and Hadiths.

Keywords: Sufism, Walayah, Walī, Shia.

مفهوم "الولاية" في المصادر ضمن سياق الانتقادات تجاه التصوف

المخلص

لقد لعب التصوف دوراً هاماً في انتشار الإسلام على مر التاريخ من جهة، وساهم في تأمين وحدة المسلمين من خلال وعي الأمة في الفترات التي نشأت فيها تصدعات بينهم من جهة أخرى. ومع ذلك، فإن التصوف كان ولا زال مركزاً للانتقاد. ولا شك أن لذلك أسباب عديدة. من أهم الأسباب التي جعلت التصوف هدفاً للانتقادات في الماضي وفي يومنا هذا أيضاً، انحياز بعض الجماعات الصوفية لمعتقد الحلول والاتحاد مع مرور الزمن، والانتقادات الموجهة لبعض الصوفية من أمثال ابن العربي بسبب آرائهم المختلفة حول بعض القضايا الصوفية، والانتقادات حول استغلال بعض المفاهيم الموجودة ضمن بنية الدين الإسلامي كالولاية والكرامة والقدسية، ومعارضة الشيعة الناتجة عن انزعاجهم من الصوفية السنة، عداوة الجماعات السلفية التكفيرية للتصوف. في هذا البحث، سنقف على مفهوم "الولي" ومفهوم "الولاية" الذي يعبر عن مكانته المعنوية كبعض المفاهيم التي تركز عليها الانتقادات تجاه التصوف في الماضي وفي يومنا هذا أيضاً، وسندرس استعمالهما في القرآن الكريم والأحاديث الشريفة وكيفية تناول الفكرين الصوفي والشيعي لهما.

الكلمات المفتاحية: التصوف، الولاية، الولي، الشيعة

Giriş

Tasavvuf, İslam’ın yayılma sürecinde çok önemli görevler icra etmiştir. İslam tarihi boyunca birçok sufi müşid değişik coğrafyalara hicret ederek buralara yerleşmiş, hayatları boyunca yaşadıkları yerlerde ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunmuş, farklı din ve milletlere mensub birçok insanın hidayetine vesile olmuşlardır. Özellikle Arap olmayan unsurların neredeyse tamamı tasavvuf vesilesi ile İslam’ı kabul etmişlerdir. Horasan bölgesi, Türkistan Coğrafyası, Hint alt kıtası, Balkanlar, Mağrip ve Kuzey Afrika’nın birçok bölgesinde İslamiyet tasavvuf kanalı ile ulaşmıştır. Keza günümüzde Avrupa’da, Amerika’da ve dünyanın pek çok yerinde insanlar tasavvuf ehlinin gayret ve çabaları ile İslam dini ile tanışmaktadırlar.

Diğer taraftan tasavvuf, Müslümanların büyük kırılmalar yaşadığı dönemlerde, onları ümmet şuru ile bir arada tutmuş ve yeniden toparlanmaları noktasında önemli görevler icra etmiştir. Moğol sonrası süreçte Anadolu coğrafyasının İslamlaşması ve yurt olmasında tasavvuf ehlinin büyük çaba ve gayretleri olmuştur.

Tasavvuf, tarihte icra ettiği ilim ve irşad ve faaliyetler ile birlik ve beraberlik ruhunu inşa edip Müslümanları bir arada tutma gibi fonksiyonlarına rağmen, geçmişte olduğu gibi günümüzde de ciddi manada bir eleştiri, karşı çıkma hatta aleyhte bulunma durumu ile de karşı karşıya kalmıştır. Şüphesiz bu durumun pek çok farklı sebepleri olmuştur.

Tasavvufa yöneltelen eleştirileri kısaca şu başlıklar altında ele alabiliriz:

1. Tasavvufun kaynağı ile ilgili tenkitler: Bu tenkidi yapanlar, tasavvufun kaynağının eski Yunan, İran ve Hint dinlerine dayandığını, tasavvufun bu inançlardan etkilendiğini dile getirmektedirler.¹

2. Bizzat tasavvuf ehli tarafından dile getirilen eleştiriler: Bu eleştiri yapanlar, tasavvufun geçmişte iman, takva ve kulluğu esas alan, kullukta derinleşme, dünyaya sırt çevirme ve kalbi her türlü manevi kirden arındırma gibi bir yol olduğunu, ancak işin içine dünyevi beklenti ve çıkarları olan insanların girmesi ile bu yolun gerçek yolcularının sayısının azaldığını ve yoldan sapmaların olduğunu dile getirmektedirler.²

¹ Bkz. Dilaver Selvi, *Kur’an ve Tasavvuf*, Şule Yayınları, İstanbul 1997, 44-50.

² Kuşeyrî, Hucvirî, Gazzalî, Şaranî ve İmam Rabbanî gibi pek çok zat eserlerinde ehil olmayan kimselerin tasavvuf yoluna zarar verdiklerine dikkat çekmiş, bu kimseleri tasavvuf

3. Tasavvuf ehli olmayanlar tarafından tasavvufa yapılan eleştiriler: Bu eleştiri yapanlar, tasavvuf ehli olarak bilinen bazı kimselerin ilmi hayattan kaçmaları, sufi geçinen bazı gurupların hulul ve ittihad inancına sapmaları ile tasavvufta şeyhe intisab, velâyet, vahdet-i vücûd, , ricâlu'l-gayb, gibi konuları dile getirenlerin İslam'a zarar verdiklerini iddia edip bunu yapanlara ağır tenkitlerde bulunup bir kısmını küfür ile itham etmektedirler.³

4. Bazı tarikatlardaki sema, raks ve devran zikri gibi uygulamalardan dolayı yapılan tenkitler: Devran zikrinin, tarikat mensupları arasında giderek yaygınlaşması zâhir ulemâsının tepkisine yol açmış, bu uygulamayı reddetmek için aynı zamanda çeşitli eserler de kaleme alınmıştır. İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), İbn-i Teymiyye (ö. 728/1328) Kemalpaşazâde (ö. 940/1534) Birgîvî Mehmed Efendi (ö. 981/1573) ve Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574) gibi ünlü âlimler devran karşısındaki tepkilerini sert şekilde ortaya koymuşlar, bazıları daha da ileri giderek raks ve devranı helâl sayanların kâfir olacağını iddia etmişlerdir.⁴

5. Tekfirci selefilğin tasavvuf karşıtlığı: Günümüzde tasavvuf karşıtlığını yoğun bir şekilde dile getirenlerin başında bu tür dini guruplar gelmektedir. Bu anlayışın ilk dönem selef düşüncesinden farkı, aynı kaynağa ve çıkış noktasına sahip olmakla birlikte, içinden geldiği dinî telakkileri sadece tenkit etmez ya da onlara sadece karşı çıkmaz aynı zamanda bu düşüncüyü tamamen reddederler. Bunu yaparken de kendi meşruiyetlerini yine dinî metinlerin yorumu üzerinden gerçekleştirirler.⁵

Bu tür dini gurupların tasavvuf karşıtlığının bir başka sebebi ise tasavvuf düşüncesinin şiddeti bir metot olarak kabul etmemesidir. Zira bu tür guruplar dini metinleri farklı yorumlamadan kaynaklı olarak tekfiri öne çıkarmakta, bu durum

ehli olarak kabul etmeyip yanlışlarına dikkat çekmiş ve onları tenkit etmişlerdir. Selvi, *Kur'an ve Tasavvuf*, 51-60.

³ Bu tür eleştirileri yapanların başında İbn Hazm, İbnü'l-Cevzî, İbn Teymiyye ve talebesi İbnü'l-Kayım gelmektedir. Tasavvufa yönelik sistemli ilk eleştiri kitabı İbnü'l-Cevzî'nin *Telbisü'l-İblis* isimli eseridir. Bkz. İbnü'l-Cevzî, *Telbisü'l-İblis*, Daru'l-Fikr, Beyrut 2001.

⁴ Süleyman Uludağ, "Devran", TDV. İA. <https://islamansiklopedisi.org.tr/devran#1>. (06.05.2020). Sünbül Sinan Efendi ile dönemin İstanbul kadısı Sarıgürz Nüreddin Efendi arasında geçen devran zikri ile ilgili tartışmalar hakkında bkz. Hür Mahmut Yücer, "Sünbül Sinan", TDV. İA <https://islamansiklopedisi.org.tr/sunbul-sinan>. (06.05.2020); Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf Anadolu'da Sufiler, Devlet ve Ulema (XVI. Yüzyıl)*, İz Yayıncılık, İstanbul 2000, 374-376.

⁵ Tekfirci selefilğini dini yorumu hakkında geniş bilgi için bkz. Halil Aydınalp, "Çağdaş Kural Dışı Tekfirciliğin Yapısal Unsurları Üzerine Bir Model Denemesi-I", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 49, 164.

ötekine karşı şiddeti bir metot olarak görmeye kadar varmaktadır. Maalesef bu anlayış günümüzde İslam coğrafyasının birçok bölgesinde mezhep ve meşrep farklılığından kaynaklanan bir kısım iç çekişmeleri beraberinde getirmektedir. Meselenin dini metinleri faklı yorumlamadan kaynaklı yönünün yanında jeostratejik boyutunun da olabileceği göz ardı edilmemelidir. Bu da üzerinde ayrıca düşünülmesi gereken bir husustur.⁶

6. Şia'nın tasavvufa muhalefeti: Bazı kaynaklar tasavvufun, Şiilikle, özellikle de On İki İmam Şiiliği ile birçok ortak yönünün olduğunu söylese de tasavvuf, sünni bir anlayış olarak gelişmiştir. Bu yüzden Şiiler, sufi düşünceye muhalefet etmişler, hatta bu muhalefeti düşmanlık seviyesine kadar taşımışlardır. On İki İmam Şiiliğinin tasavvufa yönelik muhalefeti, III./IX. asra yani On İkinci İmam'ın gaybubet-i suğra'sı olarak isimlendirilen zamana kadar uzanır. Aslında Şia'nın tasavvuf düşmanlığının en önemli yönü sûfilerin sünnî olması ve ilim irşad faaliyetlerinde sünni gelenek çizgisini takip etmeleri ile ilgilidir.⁷

7. Tasavvuf ehlinin kullandığı bazı kavram ve ıstıhlardan hareketle tasavvufa yapılan eleştiriler: Bu şekilde tasavvufa karşı çıkanlar, İslam dininin ana bünyesi içerisinde yer alan kutsiyet, velâyet ve keramet gibi bazı kavramların, geçmişte olduğu gibi günümüzde de istismar edildiğini ve bu şekilde tasavvuf üzerinden İslam dinine zarar verildiğini iddia etmektedirler. Bu şekilde düşünenler, tasavvufun, hermetik ve gnostik kaynaklı bir inanç olduğunu, dinin inanç, ibadet ve ahlak alanındaki temel esas ve ilkelerine alternatif akaid, ritüel ve ahlaki öğretiler ürettiğini, dine alternatif mistik bir yapı olduğunu, tasavvuf ehlinin manevi terbiye için ön gördüğü bir takım usul ve metotların da kurgudan öteye geçmediğini iddia etmektedirler.⁸

Bu çalışmamızda, hem geçmişte hem de günümüzde tasavvufa yönelik eleştirilen konulardan bir tanesi olan “velâyet” ile yine aynı kökten türeyen ve

⁶ Selefi-sufi kutuplaşması hakkında bkz. Sönmez Kutlu, “Türkiye’de Selefi-Sufi Kutuplaşması Karşısında Üçüncü Bir Yol: Akılcı-Reyci Geleneğin İhyası”, <http://www.sonmezkutlu.net>.

⁷ Tasavvufu eleştiren ilk İmâmî yazar Cemaleddin el-Murtazâ er-Râzî’dir. Bu durum daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Günümüzde, az da olsa bir kısım Şii âlim ve yazar, İbnü'l-Arabî'nin doktrinini, Şii ilahiyat ve felsefesi ile birleştirmeye çalışmaktadırlar. Bkz. Nasrullah Pürcevâdî, “On İki İmam Şiiliğinde Tasavvufa Muhalefet”, Çev. Abdullah Kartal, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı:1, 2002 ss. 233-242.

⁸ Tasavvufa yönelik bu tür tenkit ve eleştiriler için bkz. Mahmut Ay, “Tasavvuftaki Kutsiyet İnanışlarına Yönelik Geleneksel Eleştiri Literatürü ve Meşruiyet Temelleri”, *İslam Düşünce ve Geleneğinde Kutsiyet, Velâyet ve Keramet*, Kuramer Yayınları, İstanbul 2017, 252-253.

yakın anlam ilişkisi içerisinde bulunan “velî” kavramlarının kaynaklarda ele alınışı üzerinde durulacaktır. Evvela bunların sözlük ve ıstılah anlamları ile Kur’an ve Hadislerdeki kullanım şekli ortaya konacak daha sonra bu kavramların tarihi arka planı ve üzerinde geliştiği zeminin daha iyi anlaşılması için tasavvuf ehli ve Şia tarafından nasıl anlaşıldığı ile ilgili hususlara geçilecektir.

1. Kur’an ve Hadislerde Velâyet

Velî, “Arapça “v.l.y” kökünden türetilen bir isimdir. Kelime, "velâ-yelî-velyen" kökünden "bir şeye yaklaşmak", "veliye-yelî-vilâyeten" ve "velâyeten" kökünden ise "idare etmek, düzenlemek, işini üzerine almak, yardım etmek, sevmek anlamına gelmektedir. Kelime, "evlâ-yulî-ilâen" şeklinde if’al kalıbında kullanıldığında "vali atamak, bir işin idaresini birine bırakmak, vasiyet ve tavsiyede bulunmak, yetime vasi tayin etmek, birine iyilik etmek" gibi anlamlara gelir. Kelime, "tevellâ-yetevellî-tevellîyen" kalıbında ise "yüz çevirmek, bir şeye bağlı kalmak, birine yardım etmek, sevmek, işini üzerine almak, velî edinmek” gibi manalara gelmektedir.⁹

Velâyet ise "v.l.y" filinden türeyen bir mastar olup sözlükte, yardımcı olmak, sevmek, dostluk kurmak, yakınlık, himaye etmek, korumak, birinin işlerini üstlenmek ve akrabalık tesis etmek” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁰

Arapçadaki (el-velâ) ve (et-tevâlî) mastarları dikkate alınarak anlam verildiği zaman iki veya daha fazla şeyin, aralarına kendilerinden olmayan herhangi bir şeyin bulunmayacağı şekilde husule gelmesi, meydana gelmesi ya da ortaya çıkması” gibi anlamlara gelir.¹¹

Tasavvufî bir ıstılah olarak “velî” sözcüğü iki şekilde kullanılmaktadır. “Birincisi, kelime fail vezninden geldiği kabul edilirse, araya isyan girmeksizin, ibadet ve kulluğa kesintisiz bir şekilde devam eden kimse anlamına gelir. İkincisi ise mef’ul manasına fail vezninden geldiği kabul edilirse, kesintisiz bir şekilde Cenab-ı Hakk’ın ihsan ve lütuflarına mazhar olan kimse demektir. Bu anlamda velî, mümkün olduğu kadar Allah’a ve O’nun sıfatlarına vakıf, kullukta daim,

⁹ Musa Koçar, *Kur’an’da Velî Kavramı*, Arayışlar (İnsan Bilimleri Araştırmaları), Yıl: 5, Sayı: 9-10, Isparta 2003, 159; Cengiz Gündoğdu, *Tasavvufta Velâyet Kavramı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1992, 1-8.

¹⁰ İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arab*, Daru’s-Sadr, Beyrut ts. XV, 406.

¹¹ Râgıp el-İsfahânî, *Müfredat: Kur’an Kavramları Sözlüğü*, Çev: Yusuf Türker, Pınar Yayınları, İstanbul 2012, 1588-1590.

isyandan uzak, lezzet ve şehvetlere dalmaktan yüz çevirmiş olan kimse” demektir.¹²

Bu anlamı ile velâyet: “Hakkın, kulunu, kulun da Mevla’sını dost edinmesi, Allah ile kulu arasındaki karşılıklı sevgi ve dostluk, Allah’ın, kulun (ibadet, taat gibi) işlerini kendi üzerine alması, kulun da Allah’ın velîsi vekili olması gibi anlamlara gelir. Bütün müminler Allah’ın dostlarıdır şeklindeki bir velâyet umumi, yalnızca Allah’ın seçkin kulları Allah’ın dostlarıdır şeklindeki bir velâyet hususi, Peygamberlere mahsus bir velâyet ise velâyet-i enbiya şeklinde ifade edilir.”¹³

“Velî ve velâyet kavramları, Kur’an-ı Kerim’de hem tekil hem de çoğul olarak kullanılmakta olup türevleri ile beraber seksen yedi ayette geçmektedir. Bunları kırk altı tanesinde, Allah’ın insanlara dostluğu ve yardımı, üç tanesinde, insanların Allah’a dostluğu, on ayette insanlarla şeytan arasındaki dostluk, diğerlerinde ise iyi veya kötüler arasındaki dostluk anlamında kullanılmıştır.”¹⁴

Kavramlar, “Kur’an’da, velî,¹⁵ evliyâ,¹⁶ velâyet,¹⁷ gibi değişik biçim ve formlarda pek çok ayette geçmektedir. Bu kalıp ve formlarda dost, yardımcı ve vekil gibi farklı anlamlarda kullanılmışlardır. Kavramın bu şekilde farklı anlamlarda kullanılması aynı zamanda ifade ettiği anlam ve önemden de kaynaklanmaktadır.”¹⁸

Mesela Yunus suresinde geçen: “İyi bilin ki, Allah’ın velî kullarına (evliya) hiçbir korku yoktur ve onlar mahzun da olmayacaklardır. Onlar, îmân edip günahlardan sakınmakta olan kimselerdir. Dünya hayatında da, ahirette de en büyük müjde onlardır. Allah’ın kelimelerinde size verdiği sözlerde değişme yoktur. İşte büyük kurtuluş ancak budur”¹⁹ ifadesinde “evliya” dostluk anlamında kullanılmıştır.

¹² Seyyid Şerif Cücanî, *Ta’rifat*, tercüme: Abdülaziz Mecdi Tolun, Litera Yayıncılık, İstanbul 2014, 114.

¹³ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2005, 378.

¹⁴ Hayrettin Karaman vd. *Kur’an Yolu Meal-Tefsir*, DİB. Yayınları, Ankara 2016, III, 118.

¹⁵ Bakara, 2/107, 257.

¹⁶ Kehf. 18/102; Şura, 9/4; Nisa, 4/139; Maide, 5/51, 57, 82.

¹⁷ Enfal, 8/72.

¹⁸ Velâyet kelimesinin Kur’an ayetlerinde farklı biçim ve anlamlarda kullanılması hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet Sürmeli, “Kur’an-ı Kerim’de Velâyet Kavramı”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 3 Sayı: 9 Temmuz-Aralık 2002, 306.

¹⁹ Yunus, 10/62-64.

Ayette geçen, “Allah’ın velî kullarına hiçbir korku yoktur ve onlar mahzun da olmayacaklardır” ifadesi, bu kimselerin Allah’tan başka dost ve velî tanımadıkları, Allah’a karşı gelmekten korkup sakındıkları ve Allah’tan başka hiçbir şeyden çekinmedikleri için Allah da onları kendisine dost olarak kabul etmiştir anlamında kullanılmıştır.”²⁰

Araf suresi 196. ayette geçen “Şüphesiz ki benim velîm (dost ve yardımcım), Kitâb’ı (Kur’ân’ı) indiren Allah’tır ve O, bütün sâlih kimselere velîlik eder”²¹ ifadesi ise özellikle velî kelimesi ve aynı kökten gelen “yetevellâ” fiili kullanılarak müminlerin yüce Allah’a olan sevgi ve bağlılıklarıyla O’nun kendisine inanıp bağlanan iyi kullarına (sâlihîn) olan sevgisi, koruyuculuğu ve lütufkârları dile getirilmektedir.”²²

Bakara suresi 257. ayetinde geçen “Allah, iman edenlerin dostudur, onları zulümattan (küfür karanlıklarından) nura (imana) çıkarır. İnkâr edenlere gelince, onların dostları ise tağuttur (Allah’ın yerine tuttıkları şeylerdir), onları nurdan zulümata çıkarırlar. İşte onlar ateş ehlidirler. Onlar orada ebedî olarak kalıcıdır”²³ ifadelerinde ise “velî” kelimesi velayeti altındaki insanı koruma, menfaatini gözetme, yardımcısı olma, tarafını tutma, sahiplenme ve gerektiğinde temsil etme anlamında kullanılmıştır.”²⁴

Kur’an-ı Kerim’de geniş bir kullanım alanına sahip bu kavramlar hadislerde de yer almıştır. Burada konumuza ışık tutması açısından hadis kitaplarında yer alan, velîlerin sahip oldukları özellikler hakkında bilgi veren ve tasavvuf ehlinin de velî ve evliya kavramlarına delil olarak kullandıkları bazı hadisi şeriflere yer vereceğiz.

Birincisi, İbn Abbas’tan rivayet edilen şu hadistir: Bir adam Hz. Peygambere: “Ey Allah’ın Resulü, Allah’ın velîleri kimlerdir” diye sordu. Allah Resulü: “Görüldükleri zaman Allah Teâlâ’nın hatırlanıp zikredilmesine sebep olan kimselerdir” buyurdu.”²⁵

²⁰ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, IV, 2731.

²¹ Araf, 7/196.

²² Hayrettin Karaman vd. *Kur’an Yolu Meal-Tefsir*, DİB. Yayınları, Ankara 2016, II, 646.

²³ Bakara, 2/257.

²⁴ Karaman vd. *Kur’an Yolu Meal-Tefsir*, I, 407.

²⁵ Abdullah b. Mübarek, *Kitabu’z-Zühhd*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut ts.172; İbn Mâce, *Zühhd*, 4.

Münavî, bu hadisin şerhi ile ilgili şu bilgileri verir: “Velîlerin üzerinde Allah’ı hatırlatan güzel bir görüntü ve heybet vardır. Kendilerine bakıldığı zaman hayırlı işler ve ameller akla gelir. Bir meclise gittiklerinde Allah’ın zikri ile beraber giderler. Konuşmaları zikirdir. Devamlı zikir hali içindedirler ve bu halden manevi feyiz alırlar. Onlarla karşılaştığım zaman sana Allah’ı ve ahireti hatırlatırlar. Nefsine ve dünyaya esir birisi ile karşılaştığın zaman o da sana dünyayı hatırlatır.”²⁶

İkincisi, Ebu Hureyre’den rivayet edilen şu hadistir: “Her kim benim velî kullarımdan birine düşmanlık ederse ben de ona harp ilan ederim. Kulumu bana yaklaştıran şeyler arasında en çok hoşuma gideni, ona farz kıldığım amelleri eda etmesidir. Kulum bana nafil ibadetlerle yaklaştırmaya devam eder, bunun sonucunda ben onu severim. Onu bir sevdim mi artık ben onun işittiği kulağı, gördüğü gözü, tuttuğu eli, yürüdüğü ayağı (aklettiği kalbi, konuştuğu dili) olurum. Benden bir şey isteyince onu veririm, benden sığınma talep etti mi onu himayeme alır, korurum. Ben yapacağım bir şeyde, mümin kulumun ruhunu kabzetmedeki tereddüdüm kadar hiç tereddütte düşmedim. O ölümü sevmez, ben de onun sevmediği şeyi sevmem”.²⁷

Bu hadis, tasavvuf ehli tarafından velî ve velâyet kavramlarını içermesi açısından önemli bir kaynak olarak kabul edilir.²⁸

Bu hadis ile ilgili müstakil bir eser yazan Muhammed b. Ali Şevkânî (ö. 1250/1834), eserinde velî, velâyet, keramet gibi kavramları ele aldıktan sonra velâyet ile nübüvvet arasındaki münasebet ile kurbîyet ve muhabbete vesile olan ameller gibi pek çok hususu geniş bir bakış açısı ile ele almıştır.²⁹

Üçüncüsü ise Ebu Davud’ta geçen şu hadisi şeriftir. Allah Resulü şöyle buyurdu: “Allah’ın kullarından öyle kimseler vardır onlar ne Peygamber ne de şehittirler. Fakat kıyamet gününde, Allah katındaki makamlarından dolayı nebiler ve şehitler onlara gıpta edeceklerdir”. Ashab: “Ey Allah’ın Resulü onların kim olduğunu bize haber ver dediler. Bunun üzerine Allah Resulü şöyle buyurdu:

²⁶ Ali el-Münavî, *Feyzül Kadir Şerhu'l-Camiis-Sağir*, Daru'l-Ma'rifeti, Beyrut 1972, 3/81, No: 2801.

²⁷ Buhârî, Rikak, 38; İbn Mâce, *Fiten*, 16; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/256.

²⁸ Hadiste velîlerle ilgili birçok hususa dikkat çekilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Dilaver Selvi, *İslam Kaynaklarında Velâyet ve Keramet*, Hoşgörü Yayınları, İstanbul 2012, 20-22; Bedriye Reis, “Muhaddis ve Mutasavvıf Gözüyle Bir Hadis”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2004, ss. 205-224.

²⁹ Geniş bilgi için bkz. Şevkânî, *Katru'l-Velî alâ Hadisi'l-Velî*, Beyrut 1435/2014.

“Onlar öyle bir topluluk ki, aralarında bir akrabalık, alıp verecekleri mal, mülk olmaksızın, Allah için birbirlerini severler. Allah’a yemin olsun ki onların yüzleri nurludur ve kendileri nur üzerindedirler. İnsanlar korktuğu zaman onlar korkmazlar, insanlar üzüldüğü zaman onlar mahzun olmazlar” buyurdu.”³⁰ Ardından şu ayeti okudu: “Dikkat edin, Allah dostlarına korku ve hüznün yoktur”.³¹

Yukarıda ifade edilen ayeti kerime ve hadisi şeriflerde velî olarak ifade edilen kimselerin bazı özelliklerine işaret edilmektedir. Buna göre velî, Allah dostudur, Allah, onun işlerini görmeyi uhdesine almak suretiyle onu hem kendisine dost yapmış hem de korumasına almıştır. Velî ise araya herhangi bir fasıla koymadan Allah’a ibadet ve itaat etmek suretiyle Allah’a dost olmuştur. Bu yüzden Allah için sever, Allah için düşmanlık eder ve Allah’tan başka hiçbir şeyden korkmaz. Aslında zikredilen bütün bu ameller, iman eden her mümine farzdır ve her müminden imkânları ölçüsünde bunları yaşaması istenmektedir. Zira Kur’an, Tevbe suresi 100. ayetinde bu hasletlere sahip olanları “sabikun” ve “evvelun” şeklinde ifade etmektedir.³²

2. Tasavvuf Düşüncesinde Velâyet

Kur’an-ı Kerim ve Hadisi şeriflerde dost, yardımcı, iman etmiş, takva sahibi, ibadet ehli ve görüldüğünde Allah’ı hatırlatan kimseler şeklinde ifade edilen velî ve onun manevi konumunu ifade eden velâyet kavramları, tasavvuf düşüncesinde iki farklı anlam alanı ile karşımıza çıkmaktadır. Birincisi, zühd dönemindeki kullanımı, İkincisi ise kavramın özel bir terim olarak kullanıldığı dönemdir.³³

Zühd döneminde, bir kısım insanların dünyaya karşı aşırı ilgi ve alaka göstermesine bir tepki olarak tasavvuf ehli kimselerin kendilerini daha çok ibadete vermeleri, onların, ibadet ehli Allah dostları şeklinde bilinmesine yol açmış ve bu şekilde amel ve ibadette derinleşenlere “velî”, onların ulaştığı manevi makama da “velâyet” denmiştir.

³⁰ Ebu Davud, *Buyu’*, 78; Hakîm, Müstedrek, IV/170.

³¹ Yunus, 10/62.

³² Selvi, *İslam Kaynaklarında Velâyet ve Keramet*, 24-25.

³³ Velâyet kavramının tasavvuf düşüncesinde bu şekilde dönemlere ayrılması ile ilk dönem sufilerinden Serrâc, Kelâbâzî, Kuşeyrî ve Hucvirî gibi zatların nübüvvet ve velâyet kavramları hakkındaki görüşleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. Faruk Sancar, *Nübüvvet ve Velâyet Merkezli Kelam-Tasavvuf Tartışmaları Fahreddin er-Râzî ve İbnü’l-Arabî Örneği*, Sarkaç Yayınları Ankara 2011, 80-94.

Kuşeyrî'ye göre “velî, “feil” vezninde ismi mef’uldür. Bu manaya göre velî, Hakk Teâlâ'nın onun işlerini görmeyi uhdesine aldığı kimsedir. Allah, velîsini bir lahza bile nefsi ile baş başa bırakmaz, velîsinin işlerini görmeyi ve gözetmeyi bizzat üzerine alır. Eğer velî “feil” vezninde ismi failin mübalağalı sığası şeklinde ele alınırsa bu durumda velî, araya herhangi bir fasıla koymadan Allah'a ibadet ve itaat işini uhdesine alan ve buna devam eden kişi olarak anlaşılır. Buna göre bir kimsenin velî olması için her iki manadaki velîlik vasfına haiz olması icab eder. Yani velî, gücünün son noktasına kadar Allah'ın hukukuna riayet eder. Allah da gerek emniyette gerekse de sıkıntıda velîsini devamlı muhafaza eder.”³⁴

Hucvirî'ye göre de “velî kelimesi hem ism-i mef’ul manasında “feî”l vezninde hem de mübalağa ile ism-i fail manasında “feil” vezninde kullanılabilir. Birinci manaya göre Allah, kullarını sever ve onları asla terk etmez. İkinci vezindeki manaya göre ise kul, Allah'a ibadet ve kulluk etmeyi üstlenir, Allah'ın hukukuna riayet eder ve O'ndan başka her şeyden yüz çevirir. Bu durumda kul mürid, Allah, murad olur. Yani velî fail manasına kullanılırsa seven, dost edinen ve işleri gören anlamına gelir. Mef’ul manasına kullanılırsa sevilen, dost edinilen ve işleri görülen demektir.”³⁵

Hucvirî, bütün ehl-i sünnet uleması ve tasavvuf yolunun muhakkiklerinin, velîlerin nebilere tabi olduklarını, onların davetlerini tasdik ettiklerini, enbiyanın, evliyadan üstün olduğunu, zira velâyetin nihayetinin nübüvvetin bidayeti olduğunu, bütün nebilerin aynı zamanda evliya oldukları gibi hususlarda icma ve ittifak ettiklerini ifade eder. Ona göre tasavvuf ehlinden olup, velîleri nebilerden üstün gören fırkalarla, Allah'ın, kulun bedenine nüzulünü caiz gören hulul ve ittihad ehli olanlar Allah'ın lanetlediği sapık guruplar ve şeytanın dostu kimselerdir.³⁶

Tasavvuf ehli, süreç içerisinde bu kavramların istismar edilmemesi için velî olacak kişide bir takım şartlar aramışlar. Buna göre; “velî, Allah'a ibadet ve kulluk noktasında derinlikli bir hayat yaşasa bile, zahiri hükümlere ve şer'i adaba saygılıdır ve bunları titizlikle yerine getirir. Velî, masum değildir, ama mahfuzdur. Yani Allah, onları günaha düşmekten değil, ama düştüğü günaha

³⁴ Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyri Risalesi*, Haz: Süleyman Uludağ, Dergâh Yay. İstanbul 1999, 348.

³⁵ Ali b. Osman Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcub*, Haz: Süleyman Uludağ, Dergâh Yay. İstanbul 1996, 327.

³⁶ Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcub*, 356-357.

ısrar etmekten korur. Velî, keramet sahibi olduğunu iddia edip keramet gösteremez. Allah, kendisine bazı lütuf ve ikramlarda bulunsa, bunu bir imtihan olarak görür. Bu yüzden bu tür ikramları nefsinden değil, Rabbinden bilir.”³⁷

Daha sonraki dönemlerde velî ve velâyet kavramları tasavvuf düşüncesinde özel bir terim olarak kullanılmaya başlanmıştır. Zaten tasavvufa velâyet kavramı bağlamından yöneltilen eleştiriler de kavramın bu şekilde kullanılması ile ilgilidir.

Kavramların tasavvuf düşüncesinde özel bir anlamda kullanılmasının ne zaman başladığı hususunda da bazı tartışmalar var. Bir kısım kaynaklar bu kavramların, Hakîm Tirmizi'nin (ö 320/932) Hatmu'l-Velâye eseriyle birlikte tasavvufî düşüncenin önemli bir konusu hâline geldiğini, İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) ve daha sonra onun çizgisindeki sûfilerle farklı boyutlar kazanarak devam ettiğini söyler.³⁸ Diğer bir kısım kaynaklara göre ise velâyet meselesi, İmamlık fikri üzerinden Şii düşünce ile beraber ortaya çıkmıştır.³⁹ Bazıları da velâyet fikrinin h. II. ve III. asır sufileri ile beraber başladığını ileri sürmektedirler.⁴⁰

Genel kabule göre velâyet ve bu bağlamda Hatmu'l-evliya konusu, sufiler tarafından nübüvvet-velâyet ilişkisi bağlamında ortaya atılmış bir fikir olarak kabul edilmektedir. Bu anlayışa göre nasıl ki peygamberliğin bir sonu ve peygamberlerin de bir sonuncusu vardır, aynen bunun gibi nübüvvetin sona ermesiyle onların mirasını devralan ve nitelik yönüyle de onlara benzeyen evliyanın da bir sonuncusunun olması gerekir.⁴¹

Hakîm Tirmizî, bu konuyu eserlerinde sistemli bir şekilde ele alan kişi olarak kabul edilir. Tirmizî, Hatmu'l-Velâye adlı eserinde nübüvvet konusu ile

³⁷ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 379.

³⁸ Süleyman Ateş, *İslam Tasavvufu*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 2004, 528; Mustafa Çakmaklıoğlu, “Muhyiddin İbnü'l-Arabî Et-Tedbirâtü'l-İlâhiyye Fî Islâhı Memleketi'l-İnsâniyye”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 7 (2006), Sayı: 17, 283.

³⁹ Bu fikri savunanlara göre hatm-ı velâyet görüşü, Şia'nın imamet anlayışının tesiriyle gelişmiş ve tasavvuf çevrelerinde kendisine taraftar bulmuştur. Geniş bilgi için bkz. Kamil Mustafa Şeybi, *es-Sılatu beyne't-Tasavvufî ve't-Teşeyyüi*, Daru'l-Maarif, Mısır 1969, 339-448; Haşim Ma'ruf, *Beyne't-Tasavvufî ve't-Teşeyyüi*, Daru'l-Kalemi, Beyrut 1979, 60-240.

⁴⁰ Bu görüşü ortaya atanlara göre velâyet fikri, Fudayl b. İyaz, Ma'ruf el-Kerhî, Haris el-Muhasibî, Zünnun el-Mısri, Bayezid el-Bistamî ve Cüneyd-i Bağdadî gibi sufilerle birlikte ortaya çıkmıştır. Bkz. Suad el-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, Çev. Ekrem Demirli, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005, 676.

⁴¹ Salih Çift, “Tasavvufta Velâyet Kavramı”, *Bursa' da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü – 2*, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, Bursa 2003, 136.

beraber velayet konusunu da ele almıştır. Eerin dördüncü cildinde bu konu ile ilgili yüz elli yedi tane soru sorduktan sonra bu sorulara herkesin cevap veremeyeceğini ifade edip kendisi de bu soruları cevapsız bırakmıştır.⁴²

Tirmizî'ye göre, Hz. Peygamber, bütün peygamberlerin hâtemidir. Onun vefatından sonra ümmetinden kırk kişi onun yerine geçecektir. Bunların sayıları tükenip zeval vakti gelince Allah, seçtiği ve kendisine yakın kıldığı bir velî gönderir. Bu kimseye hatmu'l-velaye de verilmiştir. Hz. Peygamberin nübüvvet sıdkı olduğu gibi bu kimsenin de velâyet sıdkı vardır. Şeytan, ona musallat olamaz, nefis, onu velâyet mertebesinden indirip, zevkinin peşine düşüremez. Tirmizî'ye göre nasıl ki Hz Peygamber bütün velîlerin seyididir, bu zat da bütün velîlerin seyididir. Nasıl ki Hz. Peygamber her konuda diğer peygamberlerden öndeydi, bu zat da diğer velîlerin önündedir.⁴³

Tirmizî, hatmu'l-evliya konusundaki fikirlerinden dolayı başta İbn Teymiyye olmak üzere pek çok âlim tarafından ciddi anlamda eleştirilmiştir. İbn Teymiyye, Tirmizî'yi, fazilet ve marifet ehli bir zat olarak kabul etmekle beraber hatmu'l-evliya konusundaki sözlerinden dolayı eleştirmiştir. Ona göre hatmu'l-evliya iddiası aslı olmayan batıl bir davadır. Bu tür fikirlerin, kitap ve sünnete yeri yoktur. Bunları iddia etmek açıkça sapıklıktır.⁴⁴

Tirmizî'den sonra gelen İbnü'l-Arabî, Tirmizî'ye ait velî, velâyet ve hatmu'l-evliya gibi fikirleri kendince bir sistem kurarak daha da ileriye taşımıştır. Ona göre Allah, yeryüzünde birçok tür yaratmıştır. İnsan türü içerisinde en seçkin kullar resullerdir. Çünkü onlar hem nebilik hem velîlik hem de iman makamında bulunurlar. Resulün sahip olduğu makam Âdem'den kıyamet gününe kadar Hakk'ın tecelli ettiği makamdır. Ona göre bu makam son peygamber Hz. Muhammed'in sahip olduğu kutupluk makamıdır. Çünkü o, hem resullük hem nebilik hem de velîlik makamında olup kıyamete kadar geçerli olacak dini ve değişmeyecek şeriatı ortaya koymuştur. Bütün peygamberler de onun bu şeriatının kapsamına girmiş ve onunla yükümlü olmuşlardır. Onun vefatı ile beraber resullük ve nebilik sona ermiştir ancak velîlik devam etmektedir.⁴⁵

⁴² Hakîm et-Tirmizî, *Kitabu Hatmi'l-Evliya*, Tahkik: Osman İsmail Yahya, Matbaatü'l-Katulikiyye, Beyrut 1965, 142-326; Sancar, *Kelam-Tasavvuf Tartışmaları*, 96.

⁴³ Tirmizî, *Kitabu Hatmi'l-Evliya*, 342-346.

⁴⁴ İbn Teymiyye, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, Haz: Amir el-Cezzâr-Enver el-Bâz, Dârü'l-Vefâ, Mansûra 2005, XI, 223.

⁴⁵ İbnü'l-Arabî, *Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, Haz: Ahmed Şemseddin, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, III, 9-10; İbnü'l-Arabî, *Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, Çev. Ekrem Demirli, Litera

İbnü'l-Arabî'ye göre Hz. Peygamberin vefatı ile resullük ve nebilik bittiğinden dolayı Allah, bazı peygamberleri bedenleri ile geride bırakmış ve yaşatmıştır. Bunlar da İdris, İsa, İlyas ve Hızır'dır. Bunlar Hz. Muhammedin getirdiği Hanif dinine uyarlar. Hz. Peygamberin vefatından sonra âlem, bu peygamberler vasıtası ile korunur. Bu dört kişiye kutup denir. Allah, bunlardan birincisi ile iman, ikincisi ile velâyeti, üçüncüsü ile nübüvveti ve dördüncüsü ile de risaleti korur. Hepsini de birlikte de Hanif dinini korur.⁴⁶

Ona göre her dönemde bu ümmet içinden başta bu dört peygamber olmak üzere, Âdem'in, Nuh'un, İbrahim'in, meleklerden de Cebrail, Mikail ve İsrail'in kalbi üzerinde olan ve onlara naib olan biri vardır. Bu naibler de pek çok tabaka olup, farklı hallere sahiptirler ve her tabaka kendilerinde görülen hal ve makamlara göre özel bir isme sahiptirler. Bu tabakalar da: Kutup, İmam, Evtad, Ebdâl, Nakib, Nüceba, Havarî, Recebî, Hatemî, Ricaller,⁴⁷ Melamiler, Fakirler, Sufiler, Abidler, Zahidler ve Velilerdir.⁴⁸

İbnü'l-Arabî, her ne kadar velîliği yukarıda sayılan guruplar içerisinde bir sınıf olarak ele alsada ona göre velîlik genel bir mertebedir ve bu anlamda bütün resul ve nebiler aynı zamanda velî sıfatına da sahip olup velâyet makamında bulunan kimselerdir. Bu yüzden velîleri sınıflandırırken birinci guruba resulleri, ikinci guruba nebileri, üçüncü guruba sıddıkları, dördüncü guruba ise Müslüman kadın ve erkeklerin tamamı dâhil eder.⁴⁹

İbnü'l-Arabî, velîlik ve velâyet kavramları ile ilgili görüşlerinin önemli bir kısmını Fütûhâtü'l-Mekkiyye adlı eserinde Hakîm Tirmizî'nin, tasavvuf ehli

Yayıncılık, İstanbul 2015, , 6, 109-112. Bundan sonraki dipnotlarda *Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'nin Ekrem Demirli çevirisi, *Fütûhât*, Demirli şeklinde verilecektir.

⁴⁶ İbnü'l-Arabî, *Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, III, 9-10; *Fütûhât*, Demirli, 6, 109-112.

⁴⁷ İbnü'l-Arabî, nefesler âleminin adamları başlığı altında, Ricalu'l-Gayb, Ricalu'l-Kuvvet, Ricalu'l-Atfi'l-İlahi, Ricalu'l-Heybeti ve'l-Celal, Ricalu'l-Feth, Ricalu'l-Ula, Ricalu'l-Esfel, Ricalu'l-İmdadi'l-İlahi şeklinde uzun bir liste halinde bu ricallerden ve onların manevi görevlerinden bahseder. Bkz. İbnü'l-Arabî, *Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, III, 18-25; *Fütûhât*, Demirli, 6, 126-139.

⁴⁸ İbnü'l-Arabî, eserinde saydığı bu guruplar hakkında yerine göre hem detaylı bilgi verir hem de onların manevi görevlerinden bahseder. Bkz. İbnü'l-Arabî, *Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, III, 11-37; *Fütûhât*, Demirli, 6, 112-160.

⁴⁹ İbnü'l-Arabî, ayet ve hadisler ışığında Müslüman erkek ve kadınları: Mümin, itaat eden, sadık, sabreden, sadaka veren, oruç tutan, Allah'ın sınırlarını koruyan, zikreden, tevbe eden, temiz olan, Allah yolunda seyahat eden, rükû ve secde eden, iyiliği emredip kötülüğü yasaklayanlar şeklinde sıralar. Bu vasıflara haiz olanların tamamı hakkında detaylı bilgi verir ve onları veliler sınıfına dâhil eder. Bkz. *Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, III, 37-61; *Fütûhât*, Demirli, 6, 160-204.

olmayan bazı kimselerin dile getirdiği konularla ilgili olarak hazırlamış olduğu yüz elli beş soruya verdiği cevaplar içerisinde ele alır. Ona göre bu sorular ancak manevi zevk ve tecrübe yolu ile bilinebilir.⁵⁰

Birinci soruda, “velîlerin menzillerinin kaç tane olduğu” hususuna cevap verir. Ona göre velîlerin menzilinın sayısı ile ilgili olarak tasavvuf ehlinin üzerine ittifak ettiği husus, bunların altı ana tabaka olduğudur. Bunlar da kutup, imam, bedel, nakib, necib ve ricallerdir. Velîlerin sayısı ise üç yüz elli altıdır. Bunlar da daha önce de ifade edildiği gibi peygamberlerden Âdem, Nuh, İbrahim, meleklerden ise Cebrail, Mikail ve İsrail’in kalbi üzerinde bulunurlar. Bunlar da kendi aralarında üç yüz, kırk, yedi, beş, üç ve bir kişi şeklinde sınıflandırılırlar.⁵¹

On üçüncü soruda, “Hz. Muhammed, nebiliğin hatemi olmayı hak ettiğine göre velîliğin hatemi olmayı kim hak eder” meselesine cevap verir. Ona göre hatem iki kısımdır. Birincisi, Allah’ın genel anlamda velîliği kendisi ile bitirdiği hatemdir. İkincisi ise Allah’ın, Muhammedî velîliği bitirdiği hatemdir. Genel velîliğin mutlak hatemi İsa peygamberdir. O, ahir zamanda Hz. Muhammedin şeriatı üzere nebi bir velî olarak kendisinden sonra hiçbir velî gelmeyecek şekilde iner. Muhammedî velîler de bu konuda ona ortakdır. Dolayısıyla genel velâyetin bir başı, nebi olan Âdem peygamberdir, diğer başı ise yine bir başka nebi olan İsa peygamberdir. Ona göre Allah, Hz. Muhammed ile yasa koyucu nebiliği sona erdirdiği gibi, Muhammedî hatem ile de Muhammedî velîliği sona erdirmiştir. Bu yüzden velîlerin bir kısmı İbrahim, bir kısmı Musa, bir kısmı ise İsa peygambere varistir. Bunlar Muhammedî hatemden sonra da var olacaklardır.⁵²

On beşinci soruda, “hatemin sebebinin ve anlamının” ne olduğuna cevap verir. Ona göre hatem düşüncesinin temel dayanağı şudur: “Dünyada bulunan her şeyin bir başlangıcı bir de sonu vardır. Dünyada bulunan şeylerden biri de şeriattır. Allah, şariat indirmeyi Hz. Muhammedin şeriatı ile sonlandırmış ve Hz. Muhammed nebilerin sonuncusu olmuştur. Hz. Muhammed bütün insanlığa gönderildiği için artık ondan sonra gelecek her nebinin hükmü velî hükmüne inmiştir.” İbnü’l-Arabî’ye göre beklenen bu velî, Mehdi değildir. Çünkü Mehdi,

⁵⁰ İbnü’l-Arabî, *Fütühâtü’l-Mekkiyye*, III, 61-208; *Fütühât*, Demirli, 6, 207-429, 7, 15-89.

⁵¹ İbnü’l-Arabî, *Fütühâtü’l-Mekkiyye*, III, 63; *Fütühât*, Demirli, 6, 210.

⁵² İbnü’l-Arabî, *Fütühâtü’l-Mekkiyye*, III, 75; *Fütühât*, Demirli, 6, 236.

peygamberin soyundan gelecektir. Hatem makamındaki son velî ise Hz. Peygambere neseben değil amelen bağlı olan kişi olacaktır.⁵³

On sekizinci soruda, “resullerin makamının karşısında velîlerin makamının nerede olduğuna” cevap verir. Ona göre Allah katında mertebeler, iman, velîlik, nebilik ve resullük olmak üzere dört kısma ayrılır. Buradaki sıralamanın ölçüsü ise Allah’ı bilme ve birlemedir. Bu yüzden Allah’ı bilenlerin ilk mertebesinde önce velîlik, sonra iman, sonra nebilik, sonra resullük gelir. İbnü’l-Arabî’ye göre şekilci bilginler bu sıralamayı iman, velîlik, nebilik ve resullük şeklinde yapmışlardır ancak onların bu görüşü isabetli değildir. Bu yüzden ne şekilde olursa olsun Allah’ı bilen ve birliğini tasdik eden herkes velîlik dairesi içerisindedir ve mertebelerin en üstünü elde etmiştir.⁵⁴

İbnü’l-Arabî, *Fususul-Hikem*’de Şit kelimesindeki nefis hikmetini anlatırken Allah’ın insanlara olan ihsan, ikram ve bağışlarının ya Zat ya da Esmâ-i Hüsnâ yönünden olacağını, Zati tecellilerin sonsuz olmadığını ve bunların ilahi tecellilere bağlı olduğunu ifade eder. Ona göre Hakk’ın aynasından zuhur eden bu tecellileri ilmi ve istidadı yeterli olmayan kimseler göremezler, görseler de gördükleri şey kendi suretlerinden ibaret olur. Dolayısıyla Hakk’a ait bu ilimleri ancak resullerin ve velîlerin sonuncusu görebilir. Bu zat da Hatemu’l-Enbiya olan Hz. Muhammed’dir. Resul ve nebiler bu ilmi Hz. Muhammed’in nuru ile görürler. Evliyadan bunu görenler ise Hatemu’l-Evliyanın nuru ile görürler. Her ne kadar Hatemu’l-Evliya, dinin hükümleri konusunda Hatemu’r-Resulün şeriatına bağlı olsa da bu durum onun makamında bir noksanlık meydana getirmez. Çünkü Hatemu’l-Evliya, bir bakımdan Hatemu’r-Resulden aşağı olsa da bir bakımdan da ondan üstündür.⁵⁵

İbnü’l-Arabî, Üzeyir kelimesindeki kader hikmetinin aslını anlatırken bir şeriat getirmekle görevli nebilik ve resullük mesleğinin sona erdiğini, geriye sadece velâyetin kaldığını ifade eder. Ona göre bir nebinin şeriat kurma görevi dışında bir mesele hakkında konuşması onun irfan sahibi bir velî olması yönünü gösterir. Bu durumda o nebinin velâyet ve irfan yönü sadece resul ya da şeriat sahibi bir nebi olması yönünden daha ileridedir. Dolayısıyla velîlik nebilikten üstündür derken bunu kast ettiğini, yoksa nebiye bağlı olan bir velînin hiçbir

⁵³ İbnü’l-Arabî, *Fütühâtü’l-Mekkiyye*, III, 76; *Fütühât*, Demirli, 6, 239.

⁵⁴ İbnü’l-Arabî, *Fütühâtü’l-Mekkiyye*, III, 79; *Fütühât*, Demirli, 6, 245.

⁵⁵ İbnü’l-Arabî, *Fusu’l-Hikem*, Tahkik: Ebu’l-Ala Affi, Daru’l-Kütübi’l-Arabiyye, Beyrut 1980, 62; İbnü’l-Arabî, *Fusu’l-Hikem*, tercüme ve şerh: Ahmed Avni Konuk, haz: Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın, İFAV 2010, 204- 216.

zaman onu geçmesi ve ondan daha yüksek bir mertebede olmasının söz konusu olamayacağını açıkça ifade eder.⁵⁶

İbnü'l-Arabî de velîlerin dereceleri ve hatmu'l-evliya konuları başta olmak üzere bazı fikirlerinden dolayı başta İbn Teymiyye olmak üzere pek çok kimse tarafından çok şiddetli bir şekilde eleştirilmiştir.⁵⁷ Hatta bazı görüşlerinden dolayı İbn Teymiyye tarafından tekfir dahi edilmiştir.⁵⁸

Hem Hakîm Tirmizî hem de İbnü'l-Arabî'nin velî ve velâyet konusu ile ilgili görüşleri genel anlamda Kur'an ve hadislerin manasına uygun ve ilk dönem Müslümanlarının anladığı şekilde olsa da asıl eleştirildikleri husus velî kavramı ile ilgili düşüncelerini ortaya koyarken velîlerin dereceleri ve mertebeleri ile hatmu'l-evliya konusunda kendilerinden önce dile getirilmeyen fikirler ortaya koymalarıdır.

Günümüzde bu alanla ilgili yapılan çalışmalar, tasavvuf ehlinin Hakîm Tirmizî ve İbnü'l-Arabî tarafından dile getirilen ve kendilerine geniş yetkiler verilen kutup, gavs, nüceba, nukeba, abdal ve rical gibi kavramların, Kur'an ve Sünnet kaynaklı olmayıp daha çok bu konularda söz söyleyen kişilerin ictihad, keşif ve tecrübelerine dayandığını ortaya koymaktadır.⁵⁹

Kanaatimizce Hakîm Tirmizî ve İbnü'l-Arabî'nin yazdıklarının doğruluğu, yanlışlığı ve dindeki yeri kadar yaşadıkları dönemi ve o dönemin şartlarında onları bu tür konuları yazmaya sevk eden nedenleri de iyi bilmek lazımdır. Bununla beraber şunu da ifade etmekte gerekir ki bahse konu hususlar o günkü toplumun gündemini ne kadar meşgul ettiği bilinmez ancak günümüz

⁵⁶ İbnü'l-Arabî, *Fusu'l-Hikem*, 135. İbnü'l-Arabî'nin “Velâyet ve Nübüvvet” ile ilgili görüşleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. *El-Velâyetü ve'n- Nübüvvetü inde İbnü'l-Arabî*, Fransızcadan Arapçaya tercüme eden: Dr. Ahmed et-Tib, Daru Kubbetu'z-Zerkai, Marakeş Mağrib, ts.

⁵⁷ İbnü'l-Arabî'ye yapılan eleştiriler hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Akman, *İbn-i Arabî*, Ekin Yayınları, İstanbul 2017; Ömer Yılmaz, “İbnü'l-Arabî Hakkında Yapılan Eleştirilere İbrahim Kûrânî'nin Yaklaşımı”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-1), Yıl: 9 (2008), Sayı: 21, ss. 363-388; Çağfer Karadaş, “Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin İtikâdı”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-1), Yıl: 9 (2008), Sayı: 21, ss. 67-94.

⁵⁸ İbn Teymiyye, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, XI, 156-310; Mustafa Çakmaklıoğlu, “İbnü'l-Arabî'nin Nübüvvet-Velâyet Hakkındaki Görüşleri ve İbn Teymiyye'nin Bu Husustaki Eleştirileri”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-1), Yıl: 9 [2008], Sayı: 21, ss. 213-255.

⁵⁹ Selvi, *Kur'an ve Tasavvuf*, 133, 186, 202.

Müslümanlarının uğraşmaları gereken bundan daha önemli meselelerinin olduğu kesindir.

3. Şia'da Velâyet

Şia'da velâyet, Hz. Peygamberin vefatından sonra yerine kimin geçeceği tartışması ile ortaya çıkan ve zamanla imamet fikrine dönüşen bir konudur. Bu fikir, özellikle İmamiye Şia'sında çok önemli bir yer tutmaktadır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra devlet başkanlığına kimin geçmesi gerektiği hususu Müslümanlar arasında problem olmuş, daha sonraları Müslümanların kendi aralarında bölünmesine, Şiilik ve Haricilik gibi ilk fırkaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.⁶⁰

Fırkaların ortaya çıkması ile beraber imamet Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ali'nin hakkı olduğunu iddia edenler Şia mezhebini oluşturmuştur. Ancak bu gurup imamet kiminle ve nasıl devam edeceği konusunda kendi içinde tartışmalar yaşamış ve bu tartışmalar, Şia'yı Zeydilik, İsmaililik, ve İmamiye olarak üç kola ayırmıştır. Önceleri siyasî olarak devam eden bu ihtilaf, daha sonraları itikadî bir mesele haline dönüşmüştür.⁶¹

İmamiye Şia'sının "İmamet" konusunu temellendirirken öne sürdüğü iddialarından bir tanesi Maide suresinde geçen "*Sizin dostunuz ancak Allah'tır, Resulüdür ve Allah'ın emirlerine boyun eğerek namazı kılan, zekâtı veren müminlerdir*" ayetidir.⁶² İmamiye, bu ayeti, Hz. Ali ve onun soyundan gelen tüm imamların imametini ispat bağlamında kullanır. Onlara göre bu ayet Hz. Ali hakkında nazil olmuştur. Ayette geçen "velî" yani dosttan kasıt ise Hz. Ali ve onun soyundan gelenlerdir.⁶³

Şia, bu ve benzeri bazı iddiaları öne sürerek imamet anlayışını yani hükümler hakkının Allah tarafından nass ile belirlenen bir zümreye verildiğini ve bu zümreye mensup olan bireylerin de masum (günahsız) olduklarını iddia etmektedir. Onlara göre imamların günahsız ya da hatasız oluşları, egemenliği Allah adına kullanıyor olmalarından kaynaklanmaktadır.⁶⁴

⁶⁰ Selim Özarlan, "Şia'nın Dinî Otorite Anlayışı ve Günümüze Yansımaları", *Kelam Araştırmaları*, Yıl: 3: Sayı: 1 (2005), ss. 41-60.

⁶¹ Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2011, 178.

⁶² Maide, 5/55.

⁶³ Metin Bozan, *İmamiye Şia'sının İmamet Tasavvuru*, İlahiyat Yayınları, Ankara 2007, 55-57.

⁶⁴ Özarlan, "Şia'nın Dinî Otorite Anlayışı ve Günümüze Yansımaları", 43.

Aslında Şia'nın bu yaklaşımı, imametın peygamberliğin devamı olduğunun kabulüdür. Çünkü Şiî itikadınca imamet ve velâyet, nübüvvet gibi Allah tarafından verilen ilahî, manevî ve ruhânî bir makam ve mevki olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden de imam, ilâhî emir ve İslâm peygamberinin tayini ile belirlenir. Onlara göre bu hak kamuoyuna ya da bir takım bireylerden oluşan şurâyaya devredilemeyeceği gibi şahsî vasiyet ve tavsiyeyle başkasına da verilemez.⁶⁵

Şiî inanışta “velâyet kelimesi, on iki imama muhabbet etmek, akide ile ilgili meselelerde onların yolunda yürümek, itikatta ve amelde onları örnek almak olarak kabul edilir. Bu manada velâyet, on iki imamı Allah'ın dostları, yakınları, sevilen kulları yapan dini şefkat ve muhabbeti ifade eder. Velâyet ehli ise on iki imamı kendilerine dost ve rehber edinenleri ifade eder. Bu inanışta olanlara göre bu imamlar aynı zamanda kendilerini sevenler için de rehberdirler. Hatta bu anlamı ile “velâyet” ebedi, peygamberin vazifesi olan nübüvvet ise sınırlı farz edilir. Bu yönü ile velâyet, Şia mezhebinin beş temel prensibinden biri olarak kabul edilir”⁶⁶

Şiî düşüncenin bir başka yönü ise, peygamberin, nübüvvet, risalet ve velâyet olmak üzere üç vasfa sahip olması, nebinin şahsında bulunan risalet vazifesinin ise nebinin ve imamın vazifesi olarak iki kısma ayrılması inancıdır. Onlara göre risalet görevi ile vazifelendirilen nebinin zahiri şeriatı bildirmekten başka bir fonksiyonu yoktur. O, bundan başka bir şey yapmaz. Bu şeriatın batını ve deruni anlamını açıklamak, hakiki hüviyetine ve gerçek anlamına dönüştürmek vazifesi sadece İmam'a aittir. Bu yüzden Hz. Peygamberin vefatı ile nebilik son bulmuş, velâyet müessesesi ve imamet halkası başlamıştır.⁶⁷

Şia'da bu şekilde anlamını bulan velâyet ve imamet meselesi ile ilgili özellikle İmamiye Şia'sında üç temel görüş öne çıkmaktadır:

Birincisi: “Hz. Peygamber, şeriatın bir kısım sırlarını beyan etmiş, diğerlerini ise zamanı gelmediği için izahlarını vekillere bırakmıştır. Bu yüzden İmamlar, Hz. Peygamberin kendilerine şeriatın sırlarını bıraktığı vekillerdir.”⁶⁸

⁶⁵ Özarslan, “Şia'nın Dinî Otorite Anlayışı ve Günümüze Yansımaları”, 46.

⁶⁶ Henry Corbin, “Şiilikte Velâyet Kavramı”, tercüme: Sabri Hizmetli, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 26 (1983), 717.

⁶⁷ Corbin, “Şiilikte Velâyet Kavramı”, 719-720.

⁶⁸ Muhammed Ebû Zehra, *İslam'da Siyasî İtikadî ve Fikhî Mezhepler Tarihi*, Hisar Yay. İstanbul, 55.

İkincisi: “Vekillerin her söylediği, İslam şeriatıdır. Çünkü bunların söyledikleri, peygamberliği tamamlamaktadır. Bunların sözleri Hz. Peygamberin sözleri gibidir. Zira bunların söyledikleri, Hz. Peygamberin kendilerine emanet ettiği dinî sırlardır. Onlar konuşurken, Hz. Peygamberden aldıklarını konuşur ve onun özellikle kendilerine emanet bıraktığı şeyleri izah ederler.”⁶⁹

Üçüncüsü ise “İmamlar, dinin umumî hükümlerini hususileştirebilirler, mutlak hükümleri sınırlandırabilirler. Hüküm koyma bakımından imamların bu mertebede olduklarını düşünen İmamîler, imamlarının hata yapmaktan, unutmaktan, günah işlemekten berî olduklarına ve imamın kendisine hiçbir şüphe arız olmayan temiz ve temizleyen bir zat olduğuna inanırlar ve bu hususta ittifak içindedirler.”⁷⁰

Şia'nın bu görüşleri günümüzde “Nazari İrfan” ya da “Doktriner Tasavvuf” düşüncesi altında devam etmektedir. Bu görüşü savunanlara göre “nazarî tasavvuf, İslam geleneğinde, kelam ve felsefede olmayan, fakat her ikisinin konularıyla farklı bir perspektiften ilgilenen bir ilimdir. Dolayısıyla bu bilgiler, Kur'an, Sünnet ve erken devir mutasavvıfların eserlerinde ortaya çıkmış, Hâkim Tirmizî gibi zatların eserlerinde şekil almış ve İbnü'l-Arabî'nin elinde bütün ayrıntıları ile ortaya çıkmıştır.”⁷¹

Bu iddia sahiplerine göre “bu bilgi, İslam geleneğinde Hz. Peygamber tarafından başta Hz. Ali olmak üzere bir kısım sahabeye, daha sonraki nesiller tarafından da tasavvuf büyüklerine, oradan da kendi devirlerinde tasavvufun kutupları olan Şii imamlara tevdi edilmiştir.”⁷²

Nazarî tasavvuf düşüncesi de neticede velâyet meselesini İmamîye Şia'sının görüşlerine benzer bir şekilde ele alıp konuyu İmamlara bağlamaktadır. Bu anlayışa göre nazarî tasavvuf farklı bir ilim olup Hz. Ali ve onun soyundan gelen imamlara verilmiştir. Aslında bütün bu çabaları, Şia'nın ehli beyt imamları ve onların masumiyet inancını tasavvufî alana çekme gayretlerinin bir sonucu olarak okumak da mümkündür.

Bu konu ile ilgili bir diğer önemli husus ise tarihi süreç içerisinde Şia'daki imâmet ve velâyet düşüncesinin İslam tasavvuf düşüncesini etkileyip

⁶⁹ Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 55.

⁷⁰ Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 56.

⁷¹ Seyyid Hüseyin Nasr, “Nazari İrfan Doktriner Tasavvuf ve Bu Günkü Önemi”, İngilizceden çeviren, Adnan Arslan, *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 12, İstanbul 2004, 1-2.

⁷² Nasr, “Nazari İrfan Doktriner Tasavvuf, 3.

etkilemediği meselesidir. Bazı kaynaklara göre Şiiilerle sufilerin Irak ve İran coğrafyasında uzun süre iç içe yaşamış olmaları bir kısım sufilerin Şia'nın imamet ve velâyet gibi bazı görüşlerinden etkilenmiş olabileceklerini ileri sürmektedirler.⁷³

Özellikle Hakîm Tirmizî ve İbnü'l-Arabî'nin velayet konusundaki görüşlerinden hareketle böyle bir sonuca ulaşma konusunda bir takım iddialar ileri sürülmektedir.⁷⁴

Ancak Tirmizî'nin, Allah'ın varlığına ve birliğine inanan herkesi Allah'ın dostu ve sevgilisi olarak görmesi ve bütün müminleri Allah'ın evliyası olarak kabul etmesi fikri, onun velâyeti yalnızca imamlara tahsis eden Şii düşünceye yakın olmasından ziyade bu düşünceye bir tepki olarak okumak da mümkündür.⁷⁵

Yine İbnü'l-Arabî'ye ait yukarıda da ifade edilen beklenen velinin Mehdi olmayacağı, çünkü Mehдинin peygamberin soyundan geleceği hâlbuki Hatem makamındaki son velinin ise Hz. Peygambere neseben değil ama amelen bağlı olan bir kişi olacağı görüşü, onun Şia'nın imamet ve velâyet konusundaki düşünce ve inançlarına ne kadar uzak olduğunu ortaya koyması açısından önemlidir.⁷⁶

Sonuç

Tasavvuf, hem İslam'ın tebliğ ve irşadında hem de Müslümanların dini duygu ve heyecanlarının diri tutulmasında önemli görevler icra etmiştir. Bununla beraber gerek menşei ile ilgili tartışmalar gerekse de tasavvuf ehli olarak bilinen bir kısım gurupların yanlış tutum ve davranışları sebebiyle hem geçmişte hem de günümüzde ciddi tenkit ve eleştirilerin hedefi olmaktan da kurtulamamıştır.

Tasavvufa yönelik eleştiriler dün olduğu gibi bu gün de yarın da olacaktır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus tasavvufun dışındaki bazı tartışma alanlarının zemini iyice araştırılmadan o hususla ilgili ortaya çıkan bütün olumsuzlukların tasavvufa mal edilmesidir. Kanaatimce velâyet kavramında da durum böyle olmuştur.

Velî kavramı, Kur'an Kerim ve hadisi şeriflerde; Allah'ın, işlerini görmeyi uhdesine almak suretiyle kendisine dost yapıp korumasına aldığı kişi

⁷³ Sancar, *Kelam-Tasavvuf Tartışmaları*, 148.

⁷⁴ Sancar, *Kelam-Tasavvuf Tartışmaları*, 101-102.

⁷⁵ Çift, “Tasavvufta Velâyet Kavramı”, 121-123.

⁷⁶ İbnü'l-Arabî, *Fütühâtü'l-Mekkiyye*, III, 76; *Fütühât*, Demirli, 6, 239.

olarak ifade edilir. Dolayısıyla velî, araya herhangi bir fasıla koymadan Allah'a ibadet ve itaat etmek suretiyle Allah'a dost olan kimse olarak tarif edilir.

Bütün ayet ve hadislerde velîlerin öne çıkan en bariz özellikleri, Allah'a teslim oluşları ile Muhammedî bir ahlaka sahip olmalarıdır. Allah'a teslim olan da Allah'tan gelen bütün emir ve yasakları kabul etmiş demektir. O halde bütün Kur'an ayetleri aynı zamanda Allah'ın velî kullarına hitap etmektedir. Bu durumda Kur'an ve hadislerde ihlas, sabır, şükür, tevazu, kanaat, rıza, zikir gibi ne kadar amel varsa bunların hepsi aynı zamanda velînin sahip olduğu özellikleri anlatıyor demektir. Tasavvuf ehli de genel itibari ile meseleyi bu şekilde anlamışlardır.

Daha sonraki dönemlerde velî ve velâyet kavramları bir kısım tasavvuf ehli tarafından özel bir terim olarak kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle Hakîm Tirmizî ve İbnü'l-Arabî tarafından dile getirilen ve kendilerine geniş yetkiler verilen kutup, gavs, nüceba, nukeba, abdal ve rical gibi kavramlar, Kur'an ve Sünnet kaynaklı olmayıp bunların çoğu bu konularda söz söyleyen kişilerin ichtihad, keşif ve tecrübelerine dayanmaktadır.

Velî ve velâyet kavramı ile ilgili önemli hususlardan bir tanesi de Şia'nın bu kavramlara yüklediği anlamdır. Zira Şia, velâyeti imamet fikri ile beraber ele almakta, imamet ve velâyeti, nübüvvet gibi Allah tarafından verilen ilahî bir makam ve mevki olarak kabul etmektedirler. Bu yüzden Hz. Peygamberin vefatından sonra yerine Hz. Ali ve daha sonraki süreçte de onun soyundan gelen imamların geçmesi gerektiğini savunmaktadır. Şii inanışta, peygamber; nübüvvet, risalet ve velâyet olmak üzere üç vasfa sahiptir. Hz. Peygamberin vefatı ile nebilik son bulmuş, velâyet müessesesi ve imamet halkası başlamıştır.

Aslında Şia'da velâyet kavramına yüklenen anlam, Hz. Peygamberin vefatından sonra ortaya atılmış, dinî olmanın ötesinde Haşimi-Emevî kavgasından kaynaklanan siyasî bir anlamdır. Nitekim bazı Şii guruplar başta hilafet meselesi olmak üzere pek çok konuyu itikadî bir alana çekerek meseleyi bağlamından koparmışlardır.

Görüldüğü gibi gerek Sünni düşüncede gerekse de Şia'da velâyet kavramının ayet ve hadislerde ifade edildiği anlamın dışında özel bir anlamda kullanılması beraberinde pek çok problemi de getirmiştir.

Bu yüzden başta velâyet olmak üzere Kur'an-ı Kerim ve hadislerde net olarak ifadesini bulmayan tartışmalı konular ele alınırken Allah'ın yerine canlı-

cansız hiçbir varlığa kutsiyet atfedilemeyeceği, vahye mazhar olması hasebiyle Hz. Peygambere ait ismet ve masumiyet sıfatlarının başkaları için kullanılamayacağı ve başkalarına ait söz ve eserlerin delil ve hüküm açısından Kur'an-ı Kerim ile eş değer tutulamayacağı gibi tevhid, nübüvvet ve vahye dair İslam'ın temel inanç esasları ile ilgili hususlara ters düşmemesi önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Abdullah b. Mübarek. *Kitabu'z-Zühd*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts.
- Akman, Mustafa. *İbn-i Arabî*, Ekin Yayınları, İstanbul 2017.
- Ateş, Süleyman. *İslam Tasavvufu*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 2004.
- Ay, Mahmut. “Tasavvuftaki Kutsiyet İnanışlarına Yönelik Geleneksel Eleştiri Literatürü ve Meşruiyet Temelleri”, *İslam Düşünce ve Geleneğinde Kutsiyet, Velâyet ve Keramet*, Kuramer Yayınları, İstanbul 2017, ss. 247-287.
- Aydınalp, Halil. “Çağdaş Kural Dışı Tekfirciliğin Yapısal Unsurları Üzerine Bir Model Denemesi-I”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 49, ss. 161-182.
- Bozan, Metin. *İmamiye Şia'sının İmamet Tasavvuru*, İlahiyat Yayınları, Ankara 2007.
- Corbin, Henry. “Şülikte Velâyet Kavramı”, tercüme: Sabri Hizmetli, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 26 (1983) ss. 717-726.
- Cürcanî, Seyyid Şerif. *Ta'rifat: Tasavvuf Istılahları*, Tercüme: Abdülaziz Mecdi Tolun, Litera Yayıncılık, İstanbul 2014.
- Çakmaklıoğlu, Mustafa. “İbnü'l-Arabî'nin Nübüvvet-Velâyet Hakkındaki Görüşleri ve İbn-i Teymiyye'nin Bu Husustaki Eleştirileri”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-1), Yıl: 9 (2008), Sayı: 21, ss. 213-255.
- _____, Mustafa. “Muhyiddin İbnü'l-Arabî Et-Tedbirâtü'l-İlahiyye Fî Islâhı Memleketi'l-İnsâniyye”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 7 (2006), Sayı: 17, ss. 283-302.
- Çift, Salih. “Tasavvufta Velâyet Kavramı: Hakîm Tirmizî Örneği”, *Bursa'da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü-2*, Bursa Kültür Sanat Ve Turizm Vakfı Yayınları, Bursa 2003, ss. 116-150.
- Ebû Zehra, Muhammed. *İslam'da Siyasî İtikadî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi*, Hisar Yayınevi, İstanbul ts.
- El-Hakîm, Suad. *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, Çev. Ekrem Demirli, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2005.
- El-Münâvî, Ali. *Fezûl Kadir Şerhu Camu's-Sağir*, Daru'l-Ma'rifeti, Beyrut 1972.
- El-Velâyetü ve'n- Nübüvvetü inde İbnü'l-Arabî*, Fransızcadan Arapçaya tercüme eden: Dr. Ahmed et-Tîb, Daru Kubbetü'z-Zerkai, Marakeş Mağrib, ts.
- eş-Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Katru'l-Velî alâ Hadisi'l-Velî*, Beyrut 1435/2014.
- Et-Tirmizî. Hakîm. *Kitabu Hatmi'l-Evliyai*, Tahkik: Osman İsmail Yahya, Matbaatu'l-Katolikiyye, Beyrut 1965.

- Gündoğdu, Cengiz. *Tasavvufta Velâyet Kavramı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1992.
- Hücvîrî, Ali b. Osman. *Keşfu'l-Mahcub*, Haz: Süleyman Uludağ, Dergâh Yay. İstanbul 1996.
- İbn-i Manzur, *Lisanu'l-Arab*, Daru's-Sadr, Beyrut ts.
- İbn-i Teymiyye, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, Hazırlayan: Amir el-Cezzâr-Enver el-Bâz, Dârü'l-Vefâ, Mansûra 2005.
- İbnu'l-Cevzi, *Telbisü'l-İblis*, Daru'l-Fikr, Beyrut 2001.
- İbnü'l-Arabî, *Fusu'l-Hikem*, Tahkik: Ebu'l-Ala Afifi, Daru'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut 1980.
- _____, *Fusu'l-Hikem*, tercüme ve şerh: Ahmed Avni Konuk, haz: Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın, İFAV 2010.
- _____, *Fütühâtü'l-Mekkiyye*, Çev. Ekrem Demirli, Litera Yayıncılık, İstanbul 2015.
- _____, *Fütühâtü'l-Mekkiyye*, Haz: Ahmed Şemseddin, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- İsfahânî, Râğıp. *El-Müfredat: Kur'an Kavramları Sözlüğü*, Çev: Yusuf Türker, Pınar Yayınları, İstanbul 2012.
- Karadağ, Çağfer. “Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin İtikâdı”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-1), Yıl: 9 (2008), Sayı: 21, ss. 67-94.
- Karaman, Hayrettin. vd. *Kur'an Yolu Meal-Tefsir* 1-5, DİB. Yayınları, Ankara 2016.
- Koçar, Musa. *Kur'an'da Velî Kavramı*, Arayışlar (İnsan Bilimleri Araştırmaları), Yıl: 5, Sayı: 9-10, Isparta 2003, ss. 159-184.
- Kuşeyri, Abdülkerim. *Kuşeyri Risalesi*, Haz: Süleyman Uludağ, Dergâh Yay. İstanbul 1999.
- Kutlu, Sönmez. “Türkiye’de Selefi-Sufi Kutuplaşması Karşısında Üçüncü Bir Yol: Akılcı-Reyci Geleneğin İhyası”, <http://www.sonmezkutlu.net>.
- Ma’ruf, Haşim. *Beyne't-Tasavvufî ve't-Teşeyyui*, Daru'l-Kalemi, Beyrut 1979.
- Nasr, Seyyid Hüseyin. “Nazarî İrfan Doktriner Tasavvuf ve Bu Günkü Önemi”, İngilizceden çeviren, Adnan Arslan, *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 12, İstanbul 2004, ss. 1-25.
- Öngören, Reşat. *Osmanlılar'da Tasavvuf Anadolu'da Sufiler, Devlet ve Ulema (XVI. Yüzyıl)*, İz Yayıncılık, İstanbul 2000.
- Öz, Mustafa. *Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2011.
- Özarlan, Selim. “Şia'nın Dinî Otorite Anlayışı ve Günümüze Yansımaları”, *Kelam Araştırmaları*, Yıl: 3: Sayı: 1 (2005), ss. 41-60.
- Pürcevâdî, Nasrullah. “On İki İmam Şiiliğinde Tasavvufta Muhalefet”, Çev. Abdullah Kartal, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı:1, 2002, ss. 233-242.
- Reis, Bedriye. “Muhaddis ve Mutasavvıf Gözüyle Bir Hadis”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2004, ss. 205-224.
- Sancar, Faruk. *Nübüvvet ve Velâyet Merkezli Kelam-Tasavvuf Tartışmaları Fahreddin er-Râzî ve İbnü'l-Arabî Örneği*, Sarkaç Yayınları Ankara 2011.
- Selvi, Dilaver. *İslam Kaynaklarında Velâyet ve Keramet*, Hoşgörü Yayınları, İstanbul 2012.
- _____, Dilaver. *Kur'an ve Tasavvuf*, Şule Yayınları, İstanbul 1997.

Şeybi, Kamil Mustafa. *es-Sılatu beyne't-Tasavvufi ve't-Teşeyyui*, Daru'l-Maarif, Mısır 1969.

Uludağ, Süleyman. "Devran", TDV. İA. <https://islamansiklopedisi.org.tr/devran#1>. (06.05.2020).

_____, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2005.

Yılmaz, Ömer. “İbnü'l-Arabî Hakkında Yapılan Eleştirilere İbrahim Kûrânî'nin Yaklaşımı”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-1), Yıl: 9 (2008), Sayı: 21, ss. 363-388.

Yücer, Hür Mahmut. "Sünbül Sinan", TDV. İA <https://islamansiklopedisi.org.tr/sunbul-sinan>. (06.05.2020).